

Особливості професійного розвитку викладачів вищої школи у Великій Британії та США

Ярослава Бельмаз

Стаття присвячена проблемі професійного розвитку викладачів вищої школи у Великій Британії та США. Автор доводить важливість усіх етапів цього процесу, починаючи від навчання в магістратурі і закінчуючи самоосвітою.

Ключові слова: викладач вищої школи, професійний розвиток, Велика Британія, США.

Швидкі зміни у всіх сферах життєдіяльності держави потребують конкурентоспроможного, креативного фахівця, професійну підготовку якого забезпечують висококваліфіковані викладачі вищого навчального закладу, що визначає проблему професійного зростання викладачів. Підвищення інтересу до проблем професійного розвитку викладачів вищих навчальних закладів спостерігається в багатьох країнах світу, в тому числі й у Великій Британії та США. Інтенсивні зміни, що відбуваються в соціально-політичному й економічному житті тієї чи іншої країни, вимагають нового професійного мислення, культури спілкування, педагогічної майстерності тощо. Невипадково вчені наполегливо наголошують на тому, що у викладача вищої школи повинна бути сформована так звана функція «подвійного випередження».

Метою статті є висвітлення проблеми професійного розвитку викладачів вищої школи у Великій Британії та США, починаючи від навчання в магістратурі і закінчуючи самоосвітою.

Складність та багатогранність самих понять «професіоналізм», «професійний розвиток» вимагає їхнього детального розгляду. Поняття «розвиток» (development) в англійській психології має таке тлумачення: «Поступальний процес, при якому структури і функції, які визначають особистість людини, поступово еволюціонують від біологічної зрілості до її взаємодії із середовищем» [4, с. 107].

Поняття «професійний розвиток» є похідним від категорії «розвиток» та, як правило, пов'язане з онтологічними засадами, специфікою ставлення людини до професії, історичним підґрунтям.

Психологічний словник дає таке визначення поняття «професійний розвиток»: процес соціалізації, що відбувається в онтогенезі людини, що спрямований на присвоєння нею різних аспектів світу праці, зокрема професійних ролей, професійної мотивації, професійних знань та навичок [3].

Основною рушійною силою професійного розвитку є прагнення особистості до інтеграції у соціальний контекст на основі ідентифікації з соціальними групами і установами. У різних культурно-історичних та біографічних умовах це прагнення проявляється в орієнтаціях на різні професійні сфери, що характеризуються різними знаряддями праці (горизонтальна орієнтація), та на різні кваліфікаційні рівні, що зумовлені рівнем і якістю загальної і професійної освіти [3].

Російський педагог В. Машин розглядає професіоналізацію як один з центральних процесів розвитку людини у зрілому віці, який спрямований не стільки на засвоєння фіксованого обсягу професійних дій, скільки на перетворення самого суб'єкта діяльності [2].

Українська дослідниця О. Щотка пов'язує особистісний розвиток людини з її професійним становленням. На її думку, професійне становлення – це динамічний багаторівневий процес, який охоплює значний період життєвого шляху і не зводиться лише до професійного навчання. Перехід до наступної стадії зумовлюється попередньою і супроводжується виникненням у суб'єкта низки протиріч [5].

Російський науковець Е. Зеєр пропонує акмеологічну модель «життєвого шляху» спеціаліста, виділяючи п'ять основних етапів від самого початку професіоналізації до її вершини:

1. Оптація – вибір професії з урахуванням індивідуально-особистісних та ситуативних особливостей.
2. Професійна підготовка – отримання професійних знань, умінь і навичок.
3. Професійна адаптація – входження у професію, засвоєння соціальної ролі, професійне самовизначення, формування досвіду.
4. Професіоналізація – формування позиції, інтеграція особистісних і професійних якостей, виконання обов'язків.
5. Професійна майстерність – реалізація особистості у професійній діяльності [2].

Американські та британські педагоги під професійним розвитком у широкому сенсі розуміють розвиток особистості в контексті виконання професійних ролей [8, с. 11]. Професійний розвиток викладачів А. Глетхорн (Glatthorn) визначає як професійне зростання, якого досягає педагог у результаті систематичного поглиблення власного досвіду [6, с. 41]. На сучасному етапі розвитку педагогічної думки в англomовних країнах, зокрема Великій Британії та США, використовується саме термін «професійний розвиток» (professional development), який є ширшим за поняття «кар'єрний розвиток» (career development), що означає зростання, просування педагога в кар'єрі, отримання більш високої посади, і «підвищення кваліфікації» (staff development), під яким розуміється організація формальних курсів та програм для розвитку викладачів [6, с. 41]. Професійний розвиток включає як формальні (наприклад, відвідування семінарів, курсів, наставництво тощо), так і неформальні форми (вивчення літератури з проблем навчання і викладання, неформальне спілкування з колегами

тощо) [8, с. 11]. Важливо зазначити, що професійний розвиток охоплює всі цикли професійного становлення викладача – починаючи від підготовки в межах магістерської чи докторської програми і закінчуючи самоосвітою [7; 9, с. 13–14]. Отже, професійний розвиток зазвичай розглядається як процес, спрямований на підвищення кваліфікації шляхом формального або неформального навчання.

На початку 90-х рр. ХХ ст. у США та Великій Британії, як і в інших розвинених країнах, постало питання про зміни у парадигмі підготовки викладацьких кадрів для вищої школи, створення нових програм підготовки й акредитації науково-педагогічного персоналу, заснування закладів, які займаються проблемами персоналу для вищої школи. Отже, ретельне вивчення наукових джерел дало можливість розкрити основні тенденції реформування системи підготовки та професійного розвитку викладачів вищої школи у Великій Британії та США, а саме:

- 1) спрямування підготовки викладачів вищої школи до всіх видів діяльності, а не лише до наукової;
- 2) прагнення розвивати спеціальність «викладач вищої школи» як окрему професію;
- 3) введення схем акредитації для сектора вищої освіти та розроблення стандартів професійного розвитку викладачів вищої школи;
- 4) створення й активізація діяльності установ та організацій, що займаються питанням підготовки та професійного розвитку викладачів вищої школи;
- 5) підвищення статусу викладання у вищій школі до рівня дослідження та винагородження педагогів за викладацьку діяльність;
- 6) розроблення програм та моделей підготовки і професійного розвитку викладачів, які становлять новий підхід до розв'язання проблеми;
- 7) залучення всіх членів професорсько-викладацького колективу до неперервного професійного розвитку в контексті концепції навчання впродовж усього життя;
- 8) визнання якості викладання одним з головних завдань вищого навчального закладу;
- 9) перехід до нової парадигми підготовки докторів наук до роботи як викладів вищого навчального закладу [1].

Основними формами підготовки викладачів вищої школи, або першого етапу їхнього професійного розвитку, у Великій Британії та США є магістратура і докторантура. Визначено, що британські магістерські програми, як правило, акредитовані Академією вищої освіти та розглядаються як один з компонентів неперервного професійного розвитку. Магістерські програми ґрунтуються на положенні, що підготовка до викладання у вищій школі є складним і комплексним процесом, який включає такі складові: знання предмета, педагогічна компетентність, розуміння особливостей процесу навчання студентів, колегіальність, усвідомлення контексту розвитку вищої освіти, рефлексивний та експериментальний підходи до викладання, розвиток особистих професійних цінностей, розвиток теоретичної бази. Програми, за якими готують магістрів вищої

освіти, побудовано на розумінні того факту, що підготовка до викладання у вищій школі вимагає як теоретичної бази так і практичного досвіду.

Програми магістерського рівня були створені з огляду на перспективу неперервного професійного розвитку (Continuing Professional Development) викладачів. Вони сприяють післядипломній освіті викладачів з метою підвищення професіоналізму у викладанні та науково-дослідницькій роботі. Курси мають безпосереднє відношення до викладання і навчання у закладах вищої освіти. В анотаціях до таких курсів зазначається їх цінність як для викладачів, так і для студентів. Як відомо, викладання в сфері вищої освіти, – це комплексна наукова і професійна діяльність. Тому, щоб бути експертом у цій справі, досягати результативності в навчанні студентів, викладачам необхідно мати змогу використовувати різні методи та форми навчання, включаючи і новітні технології, розвивати незалежний, творчий підхід до викладання, знаходити зв'язки між педагогічною теорією, науковими дослідженнями та власним педагогічним досвідом, проводити власні дослідження та втілювати їх у практику.

Дослідження американських і британських програм магістерського рівня дало змогу встановити, що вони різняться за змістом та структурою, але їхній аналіз дає підстави виділити загальні риси: 1) програми складаються з обов'язкових та факультативних дисциплін; 2) основна тематика, яку охоплюють навчальні програми, стосується таких питань: роль викладача вищої школи, основи процесу навчання студентів, оцінювання знань, умінь та навичок студентів, техніки, методи і форми викладання у вищій школі, філософія викладання; 3) майже всі програми містять курси, що присвячені проблемі запобігання плагіату в науковій діяльності; 4) одним з головних методів оцінювання роботи магістрантів є портфоліо; 5) велика увага приділяється рефлексії, або самоаналізу; 6) у процесі навчання використовується низка підходів та методів навчання, з яких основними є особистісно-зорієнтоване навчання, інтерактивні технології, метод проектів, проблемний метод; 6) обов'язковим є захист магістрантом науково-дослідницької роботи [1].

Навчання за докторськими програмами в США і Великій Британії може реалізовуватися на різних рівнях і в різних формах: факультетський рівень (лекції, форуми, дискусії, курси, семінари, підтримка докторантів, практика викладання, керівництво науковою діяльністю студентів), університетський та партнерський рівні (семінари, сертифіковані програми, складання портфоліо, тренінги для наставників).

Деякі університети Великої Британії присуджують науковий ступінь доктора освіти (Doctor of Education). Така альтернатива виникла через те, що підготовка доктора філософії не завжди охоплює всі ті проблеми, з якими зустрінеться майбутній викладач у своїй роботі в університеті чи коледжі. В той же час, американські фахівці вважають зайвим виокремлювати цей ступінь, аргументуючи це тим, що в реальності підготовка докторів філософії та докторів освіти мало чим

відрізняється. Але незалежно від того, чи виокремлюється ступінь доктора освіти, чи залишається загальноприйнятий ступінь доктора філософії, педагогічна спільнота і Великої Британії, і США вбачає необхідність у новій парадигмі підготовки докторів наук до діяльності у вищій школі [1].

Аналіз магістерських і докторських програм підготовки до викладацької діяльності свідчить, що магістерські програми завжди мали професійно-практичну спрямованість, а традиційний підхід у підготовці докторів наук характеризувався посиленою увагою до наукової діяльності. На сучасному етапі США і Велика Британія переходять до нової парадигми підготовки докторів наук до педагогічної діяльності, спрямованої, перш за все, на їх підготовку до освіти продовж життя.

Портфоліо викладача вищої школи – це один з провідних методів професійного розвитку в американській і британській педагогічній практиці для документації професійних досягнень. Портфоліо дає змогу викладачеві визначити для себе шлях професійного розвитку. Проаналізувавши роботи, присвячені питанню викладацького портфоліо, ми можемо констатувати, що раніше багато вищих навчальних закладів у США та Великій Британії використовували портфоліо для підвищення статусу викладацької діяльності, а зараз потенціал портфоліо здебільшого полягає у професійному розвитку професорсько-викладацького складу, причому обов'язковою складовою портфоліо мають бути рефлексивні судження з проблем зі сфери наукових інтересів викладача.

У контексті професійного розвитку викладачів вищої школи в США та Великій Британії популярним є дисциплінарний підхід, який полягає в підтримці викладачів вищих навчальних закладів, що ґрунтується на певній навчальній дисципліні та особливостях її викладання.

В умовах сучасного суспільства американські та британські фахівці у галузі вищої освіти акцентують увагу на важливості використання інноваційного шляху професійного розвитку – on-line навчання, яке реалізується за допомогою on-line програм, курсів, семінарів, Інтернет-форумів, конференцій, електронних бібліотек, спеціалізованих сайтів [1].

Висновки. У результаті проведеного аналізу шляхів професійного розвитку викладачів вищої школи у Великій Британії та США доведено, що неперервний професійний розвиток є обов'язковою умовою для кожного члена професорсько-викладацького колективу. Основними шляхами професійного розвитку педагогів, що працюють у сфері вищої освіти, є такі: офіційні курси підвищення кваліфікації, активне навчання, участь у конференціях, семінарах, взаємовідвідування та взаємоаналіз, наставництво, портфоліо, самоосвіта (вивчення професійної літератури, втілення у викладання власних наукових досліджень тощо), співпраця з колегами. З метою професійного розвитку в університетах Великої Британії та США створюються спеціальні відділи, які зосереджують свою роботу на розв'язанні зазначеної проблеми. Професійний розвиток – це комплексна справа, яка потребує

різних підходів, форм та методів. Кожному викладачеві вищого навчального закладу необхідна власна програма професійного розвитку. Кожен з шляхів має свої переваги, проте найкращий результат можна отримати лише гармонійно їх поєднуючи, на що і спрямована діяльність вищих навчальних закладів США та Великої Британії

Список використаних джерел:

1. Бельмаз Я. М. *Професійна підготовка викладачів вищої школи у Великій Британії та США : монографія* / Я. М. Бельмаз. – Горлівка : ГДПІМ, 2010. – 304 с.
2. Волянюк Н. Ю. *Профессиональное развитие субъекта деятельности [Электронный ресурс]* / Н. Ю. Волянюк – Режим доступа : <http://lib.sportedu.ru/books/xxpi/2003#21p37-47.htm>
3. *Психологический словарь. Профессиональное развитие [Электронный ресурс]*. – Режим доступа : <http://psi.webzone.ru/st/315300.htm>
4. Сегеда Н. А. *Зміст креативно-акмеологічного підходу до вивчення феномену професійного зростання викладача вищої школи* / Н. А. Сегеда // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – Х., 2009. – № 4. – С. 106–110;
5. *Психоаналитические термины и понятия: словарь* / [ред. Барнесса Э. Мура и Бернарда д. Файна]. – М. : Независимая фирма «Класс», 2000. – 171 с.
6. Щотка О. П. *Концептуальні засади дослідження професійного становлення фахівця з управління* / О. П. Щотка // Теоретико-методологічні проблеми совершенствования психологической подготовки менеджеров: Сборник научных трудов. – Приложение № 3 к научному журналу «Персонал». – № 1(55), Киев. – 2000. – С. 63–65.
7. Glatthorn A. *Teacher development* / A. Glatthorn // Anderson L. (Ed.) *International encyclopedia of teaching and teacher education (second edition)*. – London : Pergamon Press, 1995.
8. King K. P. *Keeping pace with technology* / K. P. King // *Higher education*. – 2003. – V. 2. – P. 46–50.
9. Villegas-Reimers E. *Teacher professional development: an international review of the literature* / E. Villegas-Reimers. – International Institute for Educational Planning, UNESCO, 2003. – 196 p.
10. Wallance J. *Supporting the first year experience* / J. Wallance // *Series 4*. – LTSN, 2003. – 24 p.